Guvernøren på Grønland

af Else Bisgaard

I 2018 udkom forfatteren Kim Leines roman »Rød mand / sort mand«, som handler om etableringen af den første danske koloni i Grønland. Blandt romanens mange figurer er en af de vigtigste guvernøren Claus Enevold Paars[1]*. Den historiske Claus Enevold Paars var født på Ullerupgaard nord for Thisted.*

Det var under enevælden. Kongen blev anset for at være Guds repræsentant på jorden og som sådan ufejlbarlig, men selv en ufejlbarlig og suveræn konge måtte have hjælp til at styre landet ude i lokalområderne.

Adelen støttede kongen og hjalp med lokalstyret. Til gengæld havde adelen privilegier – jord, godser og lokal magt. På store herregårde sad magtfulde herremænd som kongens rådgivere, officerer og embedsmænd. Men selv en herremand kunne komme i vanskeligheder af f.eks. økonomisk art.

Claus Enevold Paars blev født d. 18.2.1683 som søn af herremand og ritmester Claus Herluf Paars og Dorthe Kaas på herregården Ullerupgaard nord for Thisted. Ullerupgaard hørte til blandt de største herregårde i Thy og havde gennem sin historie haft en lang række ejere fra store, danske adelsslægter. Ritmester Claus Herluf Paars, som hørte til slægten Paars af Vamdrup, havde overtaget Ullerupgaard i 1676, men stod allerede ved sønnen Claus Enevolds fødsel i dyb gæld og måtte i 1684 afhænde gården til ingen ringere end den i Thys historie velkendte Enevold Berregaard, gift med den legendariske Ane Søe.

De historiske kilder beretter, at Claus Herluf Paars med fru Dorthe Kaas og sønnen Claus Enevold først flyttede til en gård i Langvad og i 1691 til Oddegaard i Klim. Denne gård findes ikke mere. Det fremgår i øvrigt af Tingbogen for Klim, at Claus Herluf Paars ud over svære økonomiske problemer også blev udlagt som fader til et barn uden for ægteskab, og af andre dokumenter ses det, at han i øvrigt var involveret i en række ubehagelige optrin og skænderier med øvrighedspersoner. Han fremstilles som en ubehøvlet og fremturende mand.

Sønnen Claus Enevold Paars (herefter kaldet Paars), som er denne artikels hovedperson, voksede altså trods sin adelige baggrund op i meget beskedne og fattige kår, og opvæksten må have været præget af den fremturende fars temmeligt uanstændige opførsel. Paars måtte i en ung alder søge en militær uddannelse, som det sig burde for en ung mand af adelsstand, men han måtte gå den hårde vej og »tjene sig op fra menig«, som det hedder om ham i Dansk Biografisk Leksikon (DBL). Som 19-årig blev han underofficer, senere kaptajn i Den store Nordiske Krig og i 1719 blev han som 36-årig chef for et frikompagni i Trondhjem.

Han forlod militæret i 1722 med titel af Major. Men i 1728 dukkede han igen op i en officiel sammenhæng, idet Kong Frederik d. 4. (regent 1699-1730) udpegede ham til leder af en stor ekspedition til Grønland.

Grønland havde på dette tidspunkt i mange år været knyttet til Danmark gennem Norge. Den norske missionær Hans Egede havde fra 1721, som kongens udsendte, arbejdet på kristningen af de indfødte inuitter. Der var imidlertid i 1720'erne en del uro omkring koloniseringen af Grønland, især fordi den var økonomisk urentabel. Men Hans Egede arbejdede stædigt på og fastholdt vigtigheden af sit missionsprojekt, og i 1728 sendte kong Frederik d. 4. en større ekspedition derop, som skulle danne basis for flere danske kolonier og bosættelser. Kernen i den udsendte gruppe var dels soldater, dels 12 straffefanger, som inden afrejsen blev tvangsgiftet – eller »ko-

pulerede«, som det hed – med 12 kvinder fra Børnehuset kaldet Spindehuset, altså ligeledes straffede kvinder. Disse 12 par skulle være grundstammen i den nye danske befolkning deroppe.

Claus Enevold Paars blev som 45-årig udpeget som leder af ekspeditionen, med titel af guvernør og leder af den nye koloni. Tilmed skulle ekspeditionen og kolonien markere, at det grønlandske farvand var dansk, da det var truet af bl.a. nederlandske hvalfangere. Kongen ønskede endvidere at få undersøgt den grønlandske østkyst og konstateret, om lokaliteten Østerbygd eksisterede. Man kendte til Østerbygden gennem mundtlige beretninger, men vidste i øvrigt intet om Østkysten.

Det var således en temmelig omfattende opgave, som Paars fik overdraget af kongen. Han var da også en både moden og erfaren mand, og med en adelig baggrund var det måske naturligt, at kongen tilkendte Paars den store opgave.

Paars var i oktober 1719 blevet gift med Else Cathrine Lund, der var født d. 16.5.1699 som datter af præsten i Skyum og Hørdum, Peder Nielsen Lund og hustru Else Maria Svendsdatter. Peder Nielsen Lunds navn kan man i dag se på præsterækketavlerne i Skyum og Hørdum kirker. Det fremgår, at han fungerede som præst her i årene 1694-1719, just det år, hvor hans datter altså som 20-årig blev viet til den da 36-årige Claus Enevold Paars i Skyum Kirke.

Parret fik en datter, Christiane Rodsteen Paars, født i 1740 og død i 1796.

Paars var på Grønland i årene 1728-1731, men Else Cathrine blev hjemme. Hvorfor hun ikke var med, vides ikke. Det har måske været antaget for en for hård og usikker tur for guvernørens hustru. Det var da også nærmest umenneskelige forhold, de første danske kolonister måtte leve – og for manges vedkommende dø – under. Kulde, snavs, underernæring, sygdomme, mangel på kendskab til forholdene var alt sammen medvirkende til, at mange bukkede under. De gik hinanden på nerverne og havde hverken materielle eller psykiske ressourcer til opgaven.

Paars har ikke just noget smukt og harmonisk eftermæle. Han bliver i DBL karakteriseret således: *»P. pukkede ustandselig på sin rang, hvortil hans intelligens og organisationsevne stod i omvendt forhold. Han var pralende, men krysteragtig.«*

Man må således forestille sig en mand, der troede betydeligt mere om sine egne evner end disse rakte, og som tilmed næsten altid var i konflikt med sine omgivelser. Det fortælles, at han i årene på Grønland holdt store drikkegilder, der ofte udartede sig til slagsmål. »Pralende og krysteragtig« som der står.

Om dette er rigtigt, ved vi jo ikke. Men om hans karakter, metoder og manerer er der i flere kilder skrevet en del mindre fordelagtige ting. Således står der i en note til Eberlins artikel i »Tilskueren«, 1889, at Paars *»syntes at have følt sig noget paa Grund af sin Officersværdighed…«* og at han *»laa i uhyggelige og smaalige Kævlerier med Næstkommanderende«*!

Det siges, at han stod model til Ludvig Holbergs Jacob von Thyboe i komedien af samme navn med urpremiere i 1725. I så fald skal Paars allerede i en ung alder have fået sig et blakket ry som storskrydende.[2]

Der går jo næppe røg af en brand uden ild. Meget tyder på, at Paars ikke var det mest omgængelige, endsige høflige og dannede menneske, man kan forestille sig. Som søn af en økonomisk ruineret og falden adelsmand har han måttet gå en hård vej for at skabe sig en karriere. Men han har sikkert besiddet en form for dygtighed, ganske vist dækket af en brutal og hensynsløs omgang med andre mennesker, selvovervurderende og selvhævdende.

Han tilskrives af nogle kilder også positive egenskaber, såsom flittig og samvittighedsfuld, og som Louis Bobé pointerede i sit foredrag om Paars for kong Chr. d. X i 1922, så var Paars en *»iderig mand, der udtænkte et storstilet projekt med anlæggelse af en række kolonier langs den grønlandske vestkyst«* osv. osv.

Bobé tilkender Paars en smule ære. For i virkeligheden havde Paars fået en umulig opgave af kongen, der jo sad i København og ikke anede det mindste om forholdene på Grønland. Paars har altså prøvet – trods alt – at udfylde sin rolle og gennemføre sin pålagte opgave. Eberlin afrunder sin artikel i »Tilskueren« med følgende om den pålagte indlandsekspedition til indlandsisen (med heste, som kongen havde befalet!), at nok mislykkedes ekspeditio-

nen, men Paars var dog den, »*som har brudt Isen for alle senere Ekspeditioner til Grønlands Indland*«. Før vor egen tids kronprins Frederik, før Sirius-patruljen, før Knud Rasmussen – var det altså adelsmanden Paars fra Ullerupgaard, der forsøgte at krydse indlandsisen!

Måske ville vi med nutidens psykologiske tilgang betegne Paars som en mand med psykopatiske træk: selvhævdende, storskrydende, forfulgte egne mål uden hensyn til andre men iderig og handlekraftig.

I øvrigt kan man i Eberlins artikel læse uddrag af dén rapport, som Paars skrev til kongen efter sit forsøg på at forcere indlandsisen, en ganske velskrevet og interessant rapport, hvor Paars også gør sig tanker om forholdene i Grønland. Han afslutter rapporten med følgende, der viser, at han absolut kunne skrive og formulere sig, som det forventedes af en mand i en høj position i 1700-tallet:

Allernaadigste Konge, skulde dette befindes ej at meritere nogen Eksflektion, saa beder jeg allerunderdanigst, Deres Majt. mig ikke nogen Unaade vilde paakaste, for jeg mig har understaaet saadant at andrage, men beder allerunderdanigst, det jeg udi min allernaadigste Konges uskaterlige naadige Minde til fremdeles Naade alle Tider maa være saa ekkommanderet, som jeg efter allerskyldigste velvilligste Pligt med Gods, Liv og Blod til min sidste Dødsminut er

Deres kongelige Majts
min allernaadigste Konge og Herre
allerunderdanigst trofast Arveundersaat
og allerringeste
Knægt
Claus Enwold Parss

Sådan skrev en adelsmand til sin konge i enevældens tid!

Efter årene på Grønland bosatte Paars sig sammen med sin hustru i Vendsyssel på en gård, han købte. Elleve år senere, i 1742, blev Paars udpeget som kommandant over Korsør fæstning. Man kan måske spørge sig selv, hvorfor en åbenbart ret kontroversiel mand overhovedet fik chancen og den

Claus Enevold Paars. Efter miniature. Vistnok det eneste billede der findes af ham. Kilde: Holberg.nu

store opgave at blive guvernør i Grønland og efterfølgende kommandant i Korsør, hvor han senere fik titel af oberst?[3]

Paars døde d. 12.5.1762 i Korsør efter en lang, broget og mangesidig karriere. Han blev begravet i Sct. Gertruds Kirke. Hans grav findes ikke mere.[4]

DEN HISTORISKE ROMAN – REFLEKSION OVER GENREN

Hvem var manden og mennesket bag navnet Claus Enevold Paars? Hvordan var han i virkeligheden? Var han så slem? Hvad tænkte og følte han?

Se, det er jo umuligt at vide eksakt om såvel Paars som alle andre for længst afdøde personer. Men mange forfattere har i historiske romaner gennem mange tider skrevet historiske personer frem som mennesker med følelser, tanker, sanser, værdier, holdninger – alt det, som et menneske er!

Den historiske roman er en litterær genre.

En historisk roman foregår en gang i en mere eller mindre fjern fortid. Den forbinder historiske

fakta med fiktion og fri fantasi. Den tager udgangspunkt i en historisk begivenhed, en periode, en historisk person eller nogle konkrete historiske forhold. Ved fantasiens hjælp og med fiktionens virkemidler får begivenhederne og personerne så mund og mæle. Det bliver – i hvert fald for mange af os – på den måde mere interessant, mere levende og mere vedkommende at læse om de historiske hændelser i fortiden. Forfatteren bruger sin fantasi til at levendegøre, men derved risikerer man jo også en forvrængning af virkeligheden, en manipulation, en løgn!!

Den historiske roman har en parallel i f.eks. historiske film. Tænk på den meget omtalte og omdiskuterede TV-drama-serie af Ole Bornedal: »1864«, der i 2014 satte det meste af landet på den anden ende, fordi mange anså Bornedals filmiske udgave af Tom Buk-Swientys historiske bog »Slagtebænk Dybbøl« for grov manipulation af historiske begivenheder. Dermed er det også sagt, at den historiske roman (og film) ofte udgør et problem for bl.a. historikere, der jo som fag-personer ønsker så konkrete og værdineutrale fakta som muligt.

Kim Leines roman »Rød mand/sort mand« kan karakteriseres som en historisk roman. Den blev som så mange andre historiske romaner ved udgivelsen kritiseret for historieforvrængning. Problemet med denne roman såvel som med Leines tidligere »Profeterne i Evighedsfjorden« (2012) synes at være, at de begge rammer ind i en følelsesladet diskussion om Grønlands løsrivelse fra Danmark: spørgsmålet om, hvorvidt Danmark begik overgreb på Grønland ved i sin tid at kolonisere den store ø og lige siden har fastholdt et urimeligt greb om øen. I dette tilfælde er den store diskussion altså politisk: Skal Grønland fortsat være underlagt Danmark, eller skal Grønland for alvor frigøre sig. Kan Grønland overhovedet klare sig uden Danmark? (Det skal kort nævnes, at romanen tematiserer dette i en konfrontation mellem den kristne missionær Hans Egede og den grønlandske åndemaner Aappalutoq og indirekte fremfører en kritik af den kristne mission)

Kim Leine har et stort kendskab til grønlandsk kultur. Han har i forskellige sammenhænge udtalt

Dette våbenskjold er knyttet til Enevold Paars' slægt. »En syvoddet sølvstjerne, men på hjelmen den samme stjerne, stundom mellem to blå vesselhorn, hvert belagt med en sølvbjelke, eller stjernen holdt af to jernklædte arme«. Kilde: finnholbek.dk

sig offentligt om forholdet Grønland-Danmark, og han plæderer i disse sammenhænge for Grønlands løsrivelse fra Danmark. Men han har også fastholdt, at romanerne »Profeterne i Evighedsfjorden« og »Rød mand/sort mand« er og skal være at betragte som fiktioner. I efterskriftet til »Rød mand/sort mand« skriver han, at *»Skønlitterære forfattere og historikere kan noget hver for sig. Det er magikeren versus magisteren. … Så lad historikerne skrive historie, og lad forfattere skrive historier. Jeg beskæftiger mig med det sidste…«*

På den måde placerer Leine hér sig selv som »magikeren«, der skriver røverhistorier med de historiske begivenheder og personer som bagtæppe, men han hævder ikke at bringe faglig formidling af hi-

storien som formålet. Se, det kunne én og anden jo kalde ansvarsforflygtigelse, al den stund god litteratur indiskutabelt har en indflydelse på vores opfattelse af de historiske begivenheder. God litteratur, herunder historiske romaner, betyder noget, præger holdninger og tankegange.

Om dette skriver Martin Breum i en blog i Information d. 2.3.2018 bl.a. følgende:

»Betydning af Kim Leines bøger kan vanskeligt overdrives. Kun få — om nogen — har siden Knud Rasmussen fået danskere til at læse så meget om sammenhængen med Grønland. Vi taler om titusindvis af danskere, der vellystigt sluger 500 sider om Grønland – plus titusinder i andre lande. End ikke fjernsynet kan hamle op med Leines fortællekraft. Og som *Profeterne i Evighedsfjorden* tegner også *Rød mand / sort mand* et stærkt kritisk billede af de dansk-norske købmænd og missionærer, der med lutheraneren Hans Egede, hans kone Gertrud Rask og deres fire børn i spidsen indledte virket i Grønland i 1721.«

Historiske romaner er ikke ligegyldige, eller »bar' underholdning«!

- OG NU TILBAGE TIL PAARS

Kim Leine har i romanen »Rød mand / sort mand« givet adelsmanden fra Thy, Claus Enevold Paars, en endog temmelig stor rolle. Paars er en gennemgående og markant figur i romanen sammen med bl.a. Hans Egede og åndemaneren Aappalutoq. Paars og Egede var som bekendt historiske personer. Aappalutoq er opdigtet. Egede er den sorte mand, Aappalutoq den røde.

Ingen tvivl om at den rå og brutale Paars, som Leine har mødt brudstykker af i de historiske kilder, har appelleret til Leines digteriske fantasi. Paars passer ham godt, fordi Leine i sin fortællestil ynder at beskrive det rå og brutale, det saftige og ulækre, det tabuiserede og ubehagelige og skildre menneskelivet i al sin mangfoldighed – såvel det smukke som det grimme.

I romanen møder vi Paars første gang, da kongen, Frederik d. 4., i en indre monolog tænker over det store koloniseringsprojekt af Grønland, han som konge har igangsat. Kongen er træt efter lange møder med »*kommandant Landorph og baron Pors, som han personligt har udnævnt til guvernør*«. (Side 22).

Senere folder Leine så Paars-figuren ud som gennemgående i den store roman. F.eks. da man snakker om ham på skibet på vej til Grønland:

»I messen bliver der snakket om Pors... Er han adelig er der én der spørger, jo, vistnok, siger kommandant Landorph der kender lidt til majoren fra tidligere, men hans familie var forgældet og gården blev afhændet, han kommer fra små kår, begyndte som underofficer og arbejdede sig op, men gjorde sig selvfølgelig udtilbens med alle og enhver, ja, siger »Ræven« Fleischer, til kolonierne med ham, det er sådan vi slipper af med gale hunde som ham, men hvordan er det gået til at han er blevet udnævnt til guvernør? undrer »Hesten« Kopper sig, godt spørgsmål, siger Landorph, men han har vel en ven ved hoffet, måske kongen selv, og sådan går snakken frem og tilbage.« (Side 65).

I en lang række scener møder vi i romanen en temmelig brovten og ulidelig Paars, der hverken fornægter kvinder, brændevin, mad i rå mængder eller slagsmål. På sæt og vis repræsenterer han det umoralske modstykke til den pietistisk fromme og moralske Egede, der først og fremmest har kristningen af hedningene for øje.

Men i en mere rolig og stilfærdig scene, lader Leine os møde en lidt anden Paars end den brutale. Paars møder tugthusfangen Peter Hagemann oppe i fjeldet, langt væk fra den stinkende koloni. De to mænd udveksler i en stilfærdig dialog tanker om deres drømme, og Pors' fortid i Thy træder frem:

»Hvor kommer guvernøren fra? spørger Hagemann.

Thisted-egnen, siger Pors. Landsbyen hed Sennels. Gårdejer?

Min far havde en gård, men han satte sig i gæld og måtte afhænde den. Men jeg har en anden gård deroppe nu, med en forpagter.

Han var måske spillefugl, din far? siger Hagemann med et smil.

Jeg ved ikke, hvad der var galt med ham. Noget var der vel, siden han ikke kunne holde på gården. Selv

kom jeg tidligt ind i det militære. Men jeg klarede mig aldrig særlig godt. Kunne ikke enes med nogen. Og så blev jeg kaldt til guvernørposten heroppe.

Sådan kan det gå, siger Hagemann og ler…

Hvad ville guvernøren have været, hvis han kunne vælge? siger Hagemann.

Jeg ville gerne have opdrættet heste, siger han drømmende. Heste er det smukkeste jeg ved…

Skål på det, siger Pors. Skål på en smuk fremtid hvor drømme går i opfyldelse.

De tømmer lommelærken. Bagefter følges de ad tilbage til kolonien. Pors til hest og Hagemann luntende ved siden af ham. De er gennemblødte da de kommer hjem.« (Side 180-181).

Sådan bliver en historisk person, hvem vi kun kender i spinkelt omrids gennem historiske kilder, til et menneske af kød og blod – med drømmene intakte. Hvis man skal vove en kort tolkning af den fiktive Paars i romanen, må man karakterisere ham som en uvidende, hårdhændet og primitiv mand, der af en enevældig og ligeså uvidende konge har fået en umulig opgave. Man kunne godt – med skelen til Leines holdning til det grønlandske problem – anskue Paars som personifikationen af den danske herrementalitet i kolonitiden. Men samtidig løfter Leine også en flig af sløret for en mand, der ret beset var »anbragt« i opgaven og måske hellere ville noget helt andet.

EPILOG

Claus Enevold Paars blev født på Ullerupgaard i 1683, voksede op under fattige kår, præget af faderens dårlige forvaltning af ejendommen og øvrige eskapader. Han blev gift i Skyum Kirke med præstens datter og forlod så Thy for en militær karriere og senere en guvernør-post i Grønland i årene 1728-31. De sidste 20 år af sin levetid var han kommandant over Korsør Fæstning. Han er begravet i Korsør.

Det er stort set, hvad vi ved.

Resten er *historier*!

Else Bisgaard
Født 1960. Lektor ved Thy-Mors HF & VUC.

Noter:

1. Her er valgt stavemåden »Paars«, som flere kilder anvender. Kim Leine har i sin roman »Rød mand / sort mand« brugt stavemåden »Pors«.
2. Det skal nævnes, at også Grønlands-fareren Peter Freuchen skrev en roman: »Hvid mand« med stort set samme historie og tema som »Rød mand / sort mand«. Også i Freuchens roman fremstår Paars som en temmelig utiltalende person (Peter Freuchen: »Hvid mand« udgivet 1943, genudgivet i 2017).
3. Helge Torm skriver ret detaljeret om Paars' periode som kommandant mv. i »Korsørs fæstnings historie – fra Middelalder til nutid«, kap. 5.
4. Kirken blev revet ned i 1800-tallet og erstattet af den nuværende Sct. Pouls Kirke.

Kilder:

Dansk Biografisk Leksikon (DBL), 3. udgave 1979-84 – onlineudgaven.

Bobé, Louis: »Grønlands Guvernør Claus Enevold Paars og Kolonien Godthaabs Grundlæggelse«, *Det grønlandske Selskabs Årsskrift* 1922-23.

Eberlin, Peter: »Den første og den sidste Ekspedition paa Grønlands Indlandsis«, Månedsskriftet *Tilskueren*, 6. Årgang København 1889.

Freuchen, Peter: *Hvid mand*, roman 1943. Genudgivet på Lindhardt og Ringhof 2017.

Leine, Kim: *Rød mand/sort mand*, roman, Gyldendal 2018.

Torm, Helge: *Korsør Fæstning – fra middelalder til nutid*, Slagelse Kommune 2016.

http://www.ullerupgaard.dk/historie.htm (Ullerupgaards historie).

http://www.ullerupgaard.dk/personer/Claus_Herluf_Pors.htm (om Claus Herluf Paars).

https://petergrishauge.wordpress.com/2017/04/19/nye-udgaver/ (om den forsvundne Oddegaard i Klim Odde).

http://litteratursiden.dk/anmeldelser/rod-mandsort-mand-af-kim-leine (en kort indføring i romanens handling).